

**RADIKALSKI KONCEPT NOVE
JUGOSLOVENSKE DRŽAVE
1918 – 1929. (SKICA)**

APSTRAKT: Analiziraju se faktori koji su opredelili radikalski unitarističko-centralistički koncept i delovanje. Od dubinskih faktora skicirani su: geografija tla i raspored ljudi i naselja na njoj, njihovo poreklo, priroda osvajačke vlasti na jugoslovenskom prostoru i tip gradova koji je ona stvorila. Od neposrednih faktora analiziran je, pre svega, sveprisutni francuski uticaji, kao i mišljenje i delatnost radikalskih vođa.

Evolutivni način razmišljanja, karakterističan za onovremenu Evropu, upijen od francuskih radikala na prelomu stoleća, bio je prisutan u svemu kod radikala. Veoma rasprostranjen među njima, taj evolutivni način razmišljanja primenjivan je i na novostvorenu državnu zajednicu, pa je ona tako viđena kao rezultat prošlosti i dugotrajnih nacionalno-oslobodilačkih nastojanja Južnih Slovena, ali i kao velika zaloga budućnosti. Više od realizovanog sna o nacionalnom ujedinjenju, nova država je viđena kao nužan okvir života Južnih Slovena, zaštita agrarnog slovenskog juga u procesu modernizacije, forma da se izade iz „bedne pozicije Balkana” i od objekta postane subjekat evropske politike i sveukupnog života.

Postojao je plan stvaranja nove države, i pored njega, i pre njega, jedna opšta zamisao o toj državi od strane radikala. Opšta zamisao se stvarala tokom duge istorije njihovog trajanja, u različitim istorijskim okolnostima, ali posebno tokom Prvog svetskog rata i njihove velike uloge u njemu. Težište se stavljalo na sadržaje Niške i Krfske deklaracije s jeseni 1914. i leta 1917. godine. Pariskim pregovorima u leto i ženevskim s jeseni 1918. godine nije se pridavao značaj.¹

¹ D. Janković, *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914-1915*, Beograd 1973; M. Ekmečić, *Ratni ciljevi Srbije 1914*, Beograd 1973; *Istorija srpskog naroda*, šesta knjiga – drugi tom, „Od Berlinskog kongresa do ujedinjenja 1878-1918”, Beograd 1983.

S jeseni 1918. godine Nikola Pašić se nalazio u središtu pripremnih radnji za stvaranje nove države, na čemu je bilo angažovano mnogo ljudi. Direktno je inspirisao dva projekta. Prvi je trebalo da što detaljnije predstavi provizorno uređenje nove države, do Konstituante, a drugi da zacrti osnove nove spoljnopolitičke orijentacije. Prvi je u oktobru u Rimu napisao dr Lujo Bakotić, a drugi u decembru u Beogradu Miloš Parenta (profesor Bogoslovije), obojica bliski Pašićevi ljudi.²

Ideje, planove i zamisli razrađivali su pojedinci u vrhu stranke, Pašić posebno, ali i ljudi iz lokalnih sredina, sa stvaranjem nove države okolnosti su se i u tom pogledu promenile. Provincija je u odnosu na Beograd postala mnogo šira i raznovrsnija. Radikalni element u njoj takođe raznovrsniji, razudeniiji, manjina na mnogim lokalnim nivoima. Pozitivni naboj koji su radikali u vrhu stranke imali prema novoj državi i politika tolerancije koju su vodili sukobila se sa raznim oblicima netolerancije u lokalnim sredinama.³

Videlo se od strane radikala da su mehanizmi za sprovođenje plana bili ograničeni. Oni su bili utkani u okolnosti, kako spoljne tako i unutrašnje, od kojih su bitno i zavisili.

Spoljne okolnosti su bitno određivale kakvo će biti državno uređenje. Radikali su o tome vodili računa. Bitka koja se vodila na Konferenciji mira u Parizu bila je za granice nove države, ali i za njeno određenje prema spolja, za njeno mesto u Evropi. Glavni kreator toga je bio Nikola Pašić.⁴ Od spoljnih faktora Francuska je po važnosti uticaja i odlučivanja u jugoslovenskim stvarima bila na prvom mestu. njena bliskost i uticaj na srpske i jugoslovenske političke faktore bila je takođe velika i značajna. Fotnej, višegodišnji francuski ambasador u Srbiji, pristigao je u Beograd neposredno posle oslobođenja, sa prvim srpskim političarima. Imao je veoma srdačne odnose sa mnogim ličnostima iz političkog i javnog života, sa Pašićem, regentom Aleksandrom i drugima. I ostali saveznici su imali uticaja na jugoslovensko ujedinjenje i uređenje nove države, posebno Italija zbog svojih teritorijalnih zahteva, koji su jačali unitarističke struje u zemlji. S druge strane, novostvorena država je bila okružena neprijateljima koji nisu mirovali (Austrija i Mađarska sa pokušajima restauracije, Bugarska, nemirna granica i „ratno stanje” na granici sa Albanijom).⁵

Francuzi su smatrali da postoje jaki unutrašnji i još jači spoljašnji razlozi zašto jugoslovenska država ne može biti federalna. Francuzi su bili kreatori sistema „la ceinture slave” oko Nemačke. Kraljevina SHS u tom sistemu nikako nije mogla biti fede-

² Đorđe Stanković, „Ministarski savet Kraljevine Srbije o provizornom uređenju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca”, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1-2, God. XXXII, Beograd 1999, str. 227-237; *Samouprava*, br. 26, 27 (i dalje), 14, 15. decembar 1918. i dalje.

³ Gordana Krivokapić, „Francusko viđenje unutrašnje politike Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u vreme njenog konstituisanja 1918-1921”, *Jugoslovensko-francuski odnosi*, Zbornik radova, knjiga 10, Beograd 1989, str. 248-256; Ministère des Affaires Etrangères – Paris (MAE) – Archives Diplomatiques (AD): Série Z (Europe 1918-1939), Sous-série: Yougoslavie (Youg) Dossier No (31-32), (Consulat à Skoplje).

⁴ A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920*, Beograd 1969.

⁵ M. Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*, Beograd 1988; Isti, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922-1935*, Beograd 1994.

ralistički uređena. Federalne jedinice su mogle biti poluge za razbijanje Kraljevine SHS i potpadanje njenih delova pod drugi uticaj. Mislilo se pre svega na Nemačku i mogućnost „spuštanja germanizma na obale Jadranskog mora” („la descendre du germanisme au bord de la Mer Adriatique”).⁶ To je trebalo sprečiti. Pašić je definisao Prvi svetski rat kao poslednji koji se bio (borio) za nacionalnu ideju. Buduće ratove je video kao „klasne i rasne”. No ipak je govorio o budućem nemačkom revanšizmu. Njegovo viđenje nove jugoslovenske države u evropskom kontekstu je prepoznatljive inspiracije: osrednja evropska država, subjekat evropske politike, sledi evropske političke tradicije, ima solidne osnove za postojanje (život); država dovoljno jaka da bude solidna brana germanskom prodoru na Jugoistok u budućem nemačkom revanšizmu.⁷

Od jakih unutrašnjih razloga, zbog kojih je jugoslovenska država viđena da bude unitarna od strane Francuza, bili su njihov doživljaj jugoslovenskog prostora i ljudi koji su živeli na njemu. Oni su viđeni kao jedan narod koji na pretežnom delu svoje teritorije govori jedinstvenim jezikom. Jezik je u njihovom shvatanju bio osnova moderne nacije. Vera nikako nije mogla biti osnova moderne nacije. Oni koji su opservirali jugoslovenski prostor i formirali mišljenje koje se dalje širilo u više pravaca (ne samo u oficijelnu politiku, nego i u javnost) videli su srpsko-hrvatsko-muslimanski nacionalni trougao u Bosni i Hercegovini (i šire: Hrvatskoj, Crnoj Gori, Vojvodini i Srbiji), kao veštački stvoren od strane Hazburškog carstva da bi se vladalo ovim prostorom. Oni govore o veštačkim nacijama. („les nations artificielles”).⁸

Francuska je više od stotinu godina opservirala jugoslovenski prostor kroz vizuru (modernih) ideja francuske revolucije i napoleonovskog vremena. Posmatračka mreža je bila dosta gusta i ustaljena (Trst, Beč, Budimpešta, Beograd, Bukurešt, Sofija, Konstantinopolj, Skoplje, Dubrovnik, Sarajevo, punktovi u Albaniji). Mišljenje koje je formirala njena diplomatija u 20. stoleću bilo je zrelo i delotvorno, nastalo kao rezultat ovog bogatog i značajnog nasleđa. Našlo je lako sklad sa srpskom diplomatijom i spoljnom politikom koju od preloma stoleća kreiraju radikali. Bio je to jedan od najznačajnijih prodora u uskladjivanju malih srpskih (i jugoslovenskih) interesa sa velikim evropskim, preko Francuske.⁹ To je rezultiralo time da su radikali pomno slušali šta im je francuska diplomatija savetovala. A ona je videla šansu nove države da ojača – njen stožer ujedinjenja – u kruni, „staro-radikalima” i srpsko-muslimanskom savezu. Varijante ovog saveza su, po Francuzima, trebale da zacementiraju novu državu.¹⁰ Ovu politiku je sledila Narodna radikalna stranka.

⁶ V. Vinaver, *Jugoslavija-Francuska između dva rata. Da li je Jugoslavija bila francuski satelit?*, Beograd 1985; MAE-AD (Paris): S.Z (Europe 1918-1939), S.S. Youg, Dos. No (31, 32. i dalje).

⁷ Arhiv Srbije: Ministarstvo inostranih dela Kraljevine Srbije: Političko odeljenje – Strogo poverljiva arhiva 1918, Fascikla (F) – XII, Dosije (Dos.): VII, VIII; F – I/Dos. II; F – IV/Dos. IV; F – VI/Dos. II; F – VII/Dos. IV (oktobar-novembar 1918).

⁸ MAE-AD (Paris): S. Z (Europe 1918-1939): S.s.. Youg. dos. No (31, 32).

⁹ Dr Ljiljana Aleksić-Pejković, *Odnosi Srbije sa Francuskom i Engleskom 1903-1914*, Beograd 1965.

¹⁰ MAE-AD (Paris): S. Z (Europe 1918-1939): S.s.. Youg. dos. No (31, 32).

Tek pošto je država konstituisana spolja i iznutra onako kako je to učinjeno, počeli su da pristižu krediti i trgovački ugovori.

Želja da se živi u miru sa neposrednim i daljim susedima bila je izražena u svim radikalnim spoljnopolitičkim planovima i projektima.

Francuska je radikalima služila kao uzor za opšte državno i društveno uređenje: unitarna država (podloga nacija – država), centralizovana, sa dobro skrojenom upravom kroz koju je nađena mera centralizacije. Dr Dragoljub S. Kojić je u „Novom životu” razrađivao mogućnosti organizacije administrativne vlasti direktno poredeći sistem arondismana, departmana i (istorijskih) oblasti sa sistemom opština, srezovakotareva, okruga i posle oblasti.¹¹ Sažimanjem više okruga (bilo ih je 56) na 33 oblasti tražena je mera centralizacije u novoj državi kroz što bolji administrativno-politički okvir u lokalnim sredinama, što nije uspelo. U izrazito atomiziranom društvu (što je podrazumevalo i izrazito nisku integraciju prostora) bilo je teško naći meru objedinjavanja prostora i ljudi. Na većini prostora su sačuvane stare opštinske, sreske-kotarske i okružno-oblasne granice. Potpuno novo krojenje tih unutrašnjih opštinsko-sreskih granica izvedeno je u Bosni i Hercegovini i Staroj Srbiji i Makedoniji. To je u najvećoj meri bio radikalni posao koji su oni uspešno i obavili. Dalji nivoi objedinjavanja ljudi i prostora (okruzi-oblasti, pokrajine-istorijske pokrajine, posle banovine) su bitno zavisili od istorijskog nasleđa, naročito u razvoju gradskih sredina, i bili su predmet beskonačnih političkih i drugih bitaka u novoj državi. Radikalna politika je uvek išla u pravcu projektovanja i stvaranja novih tzv. geografsko-prirodnih i privrednih celina umesto revitalizovanja istorijskih pokrajina (kroz „pokrajinske uprave” kako su oni to govorili), koje su podrazumevale mogućnost realizovanja federalnih jedinica i potencijalnu federalizaciju države. Pašić je govorio da je bolje da predstavnici svih naroda („plemena”) u Kraljevini SHS dođu u jedinstveni parlament – skupštinu, i tu se bore, jedni spram drugih, za svoje interese, nego da od lokalnih („federalnih”) parlamenata – skupština prave „busije”, iza kojih se mogu skriti i, moguće, rušiti državu. Za razgraničenje između Srba i Hrvata je govorio da je nemoguće, jer bi i ono najbolje ostavljalo značajan broj Srba i Hrvata s obe strane granice, a oni bi u određenom sklopu okolnosti mogli predstavljati iredentu.¹²

Generalno, jugoslovenski prostor je kao vekovni prostor strane dominacije, tipa sukoba dvaju carstava, bio slabo urbanizovan. No, problem nije bio samo u niskom nivou urbanizovanosti i prirodi petrificiranih varoško-gradskih sredina tog prostora, već u činjenici da su te sredine nikle na glavnim saobraćajnim transferzalama (rečne doline) bile poluge strane dominacije nad tim prostorom, i duboko suprotstavljene agrarnim zajednicama koje su ih okruživale. Ako se izuzme slobodna Srbija, na prelomu stoleća ovo je situacija koja je vladala na većini jugoslovenske teritorije.

¹¹ Dr Drag. S. Kojić, „Jedan predlog nove administrativne podela u Francuskoj”, *Novi život*, knj.IV, sv. 2, (5. februar 1921), str. 45-48; Đ. Đ. Stanković, „Administrativna podela Kraljevine SHS”, *Istorijski glasnik*, 1-2, Beograd 1981, str. 33-46; Olga O. Popović, *Stojan Protić i ustavno rešenje nacionalnog pitanja u Kraljevini SHS*, Beograd 1988.

¹² Miloš Parenta, „Nova naša spoljna orijentacija”, *Samouprava*, br. 26, 27. (i dalje) od 27. i 28. decembra 1918.

Nacionalni element, pretežno hrvatski (i manje srpski), prodro je ograničeno u gradske sredine na prostoru onoga što se nazivalo Kraljevina Hrvatska i Slavonija i u Dalmaciji. Zagreb je tokom Prvog svetskog rata doživeo proces ubrzane kroatizacije gradskog supstrata pretežno stranog porekla. No najbolji primer ove situacije i ovih okolnosti predstavljali su Novi Sad i Osijek. U vreme ujedinjenja, u Osijeku (tzv. „drugoj hrvatskoj prestonici“) nemačko-mađarsko-jevrejski element je činio i brojčanu većinu (iznad 51%), a kada bi se to spojilo sa njihovom privrednom novčanom i drugom snagom, njihova moć je bila još veća. Slično je bilo i u Novom Sadu, tzv. „Srpskoj Atini“ koja teško da se mogla i figurativno tako nazvati u vreme ujedinjenja. Tek je činom stvaranja jugoslovenske državne zajednice omogućena i „jugoslavizacija“ gradsko-varoških sredina i njihovo dovođenje u sklad sa okolnim agrarnim zajednicama. Pre svega, njihovo otvaranje za te agrarne zajednice, za koje su stolicima bile zatvorene.¹³

Ovo je učinilo da gradsko-varoške sredine, takve kakvima ih je formirala istorija, i sa teškim ili razornim posledicama Velikog rata, nisu mogle odmah da obavljaju onu društvenu i političku ulogu koja im je pripadala i koja se od njih očekivala. Na svim jugoslovenskim teritorijama bivše Habzburške Monarhije i Otomanskog Carstva te gradsko-varoške sredine su bile u nesporazumu same sa sobom. Taj nesporazum su prenosile dalje na celinu države i društva, naročito svojim projekcijama državnog i društvenog uređenja. Ako se izuzme Radićev pokret koji je pokušavao da prodre u gradske sredine (kao što je nekada to učinio radikalni), sve druge agrarne sredine su bile zarobljene politikom koja se vodila iz gradsko-varoških centara.

Jugoslovenski element (svih jugoslovenskih nacija) se u gradsko-varoškim sredinama trunio-stvarao s mukom i sporo. Bio je dubinski razlog pogodovanja unitarnog državnog uređenja za celinu jugoslovenskih naroda. Spojen sa nerazlučivo teritorijalno izmešanim, nacionalno-verski raznorodnim, agrarnim zajednicama, predstavljao je glavni razlog solidne uspešnosti te države. To se događalo mimo želja, planova i zamisli mnogih političkih faktora u zemlji.

Radikalni politički element je bio u skladu, tj. sebe dovodio u sklad, sa ovakvim opštim društvenim i spoljnopolitičkim okolnostima. Van osnovnog prostora Srbije, on se trunio takođe s mukom i sporo. Izrazito disperziran, predstavljao je masovno većinu samo na najnižem nivou političko-administrativnog uređenja, na nivou opština. Već na nivou srezova – kotareva (o okruzima i oblastima da se ne govori), on je naglo gubio brojčanu i drugu snagu i postajao manjina. Ova izražena pozicija političke i društvene manjine u lokalnim sredinama, koja je tek na opšte jugoslovenskom planu postajala većina, u okolnostima izrazito atomiziranog društva i slabo integrisane države, bez svesti o zajedništvu i celini, otvarala je prostor za stvaranje predstave o radikalnoj hegemoniji u novostvorenoj državi. Bilo je to svojevrsno projektovanje odnosa snaga u manjim sredinama (provincijalnim, lokalnim) na celinu: radikalna „većina“ na opštejugoslovenskom planu je izgledala kao „hegemonija“ u lokalnoj sredini.

¹³ Stanoje Stanojević, *Enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, Beograd 1923-1924, (vidi odrednice o Novom Sadu i Osijeku).

Francuska je poslužila kao uzor radikalima i kroz školovanje administracije u njoj. Neki istaknuti radikali su se školovali i usavršavali po Francuskoj i pre Prvog svetskog rata (npr. Milan Stojadinović). No za vreme rata to je obavljano sa jasnom idejom i planom da se priprema administracija koja treba da posluži za organizovanje buduće države.¹⁴

Formula o troplemenom narodu je shvatana ne kao formula za potiranje drugih nacionalnih osećanja (nacija i svega što je to podrazumevalo) već kao formula za njihovo očuvanje i skladno razvijanje (održavanje) zajedno sa jugoslovenskim osećanjima. Imao se otvoren strah da bi razvijanje jugoslovenskih nacionalnih osećanja na račun srpskih nacionalnih osećanja bilo štetno za ove poslednje. Kada je ranih dvadesetih godina poveljena akcija da se jugoslovenskim imenom nazove nova država, opštinske i sreske-kotarske organizacije Narodne radikalne strane su u veoma velikom broju ustale protiv toga.

Sami radikali su različito videli (zamišljali, shvatali) novu jugoslovensku državu. Od baze do vrha stranke, u horizontali geografske rasprostranjenosti i vertikalni organizacione povezanosti, radikalski element je bio jako disperziran. Radikalska lepeza od juga do severa je razvila raznovrsne koncepte „stare-nove” jugoslovenske države kao što su različito o njoj mislili od stranačke baze do stranačke elite. Jugoslovenstvo se doživljavalo pretežno kao državna, a manje kao nacionalna ideja. Na osnovnom prostoru Srbije, u staroj Srbiji i Makedoniji, nova država je viđena kao veliko postignuće, rezultat krvavog rata („u kome su mnogi ispropadali, a nisu postigli ništa”), kao snažniji okvir za život. Na prostoru nekadašnje Vojvodine, Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore, radikalski element je bio onaj koji nije imao zabune, u većini, sa svojim nacionalnim identitetom, verskim određenjem i praksom, stavom prema novoj državi. Predstavljao je one koji su bili stabilni u svom srpskom (ili nekom drugom) nacionalnom određenju i naklonosti unitarnoj državi. Međutim, oko njih se nalazilo dosta nacionalno fluidnog elementa.

Za razliku od radikalskog mišljenja i procena, politička i nacionalna stvarnost u Bosni i Hercegovini je bila bitno drugačija. Radikali su mislili da su srpska nacionalna osećanja tu jača i stabilnija, rasprostranjenija među Muslimanima. O Hrvatima u Bosni i Hercegovini se takođe mislilo da su brojniji, uopšte nacionalno jači. Iskustvo prvih demokratskih izbora u jesen 1920. godine za Ustavotvornu skupštinu pokazalo je drugačiju sliku: oštru razdvojenost zajednica na religioznoj osnovi i njihovu zatvorenost (posebno muslimanske i katoličke zajednice) u sebe same. Nikakva liberalna politika, kojom su nastupili radikali u tom trenutku, tu nije mogla da uspe. Počelo se misliti da srpska, a i hrvatska nacionalna osećanja u Bosni i Hercegovini nisu „dovoljno” razvijena.

¹⁴ Lj. Trgovčević-Mitrović, „Školovanje srpske omladine u emigraciji 1916-1918”, *Istorijski časopis*, XLII-XLIII (95-96), Beograd 1997, str. 95-113; Ista, „L'bourssies Serbes en France 1888 à 1914”, *Revue de Europe Centrale*, t. VII, No 1, Strasbourg 1999, p. 45-57; Ista, *Naučnici Srbije i stvaranje jugoslovenske države 1914-1920*, Beograd 1987, (drugo izdanje).

Na ovome se jako lomila politika Saveza sa celinom muslimanskog sveta na jugoslovenskom prostoru. Ta politika, sugerisana i podržavana od Francuza, uspevala je ograničeno, i zato nije mogla da pruži trajniju stabilnost novoj državi. Ponavljana je na svim izborima (1920, 1923, 1925, 1927) i u svim važnim trenucima nove države i davala je uvek slične rezultate.

Radikalna elita se na neki način vrtela u krug u ovoj politici savezništva sa Muslimanima, isto kao i ljudi iz lokalnog političkog života koji su pristajali uz njih.

Šta je bilo od projektovanog Saveza sa celinom muslimanskog sveta na jugoslovenskom prostoru? Projektovan savez sa otomanskom čaršijom turskog porekla i preko nje gravitirajućim agrarnim zajednicama je bio ostvaren.¹⁵ Projektovan savez sa otomanskom čaršijom albanskog porekla i gravitirajućim albanskim agrarnim zajednicama je delimično ostvaren. Otomanska-albanska čaršija se pokazala kao izrazito nepouzdan politički (i društveni) saveznik, i zbog sveukupnog delovanja dobrim delom je nestala iz političkog života, a radikali su među Albancima našli druge predstavnike koji su im omogućili značajno brojniju stranačku i glasačku bazu.¹⁶ Projektovan savez sa jugoslovensko-muslimanskom čaršijom Bosne i Hercegovine (Sandžaka i delom Kosova i Metohije) i jugoslovenskim muslimanskim agrarnim zajednicama nije ostvaren, a oni su predstavljali brojčanu većinu među Muslimanima u zemlji, i njen slovenski deo.¹⁷

Neposredna i dalja posledica politike Saveza sa muslimanskim svetom (koja je ograničeno uspevala) bilo je obraćanje na konzervativne društvene snage u celoj zemlji, i projektovanje drugih političkih i društvenih saveza, pre svega sa Hrvatima. Tako je projektovan i ostvaren savez sa „hrvatskim nacionalnim pokretom”, oličenim u HSS (HRSS), za koji su radikali cenili da nije ni celina ni pretežni deo hrvatskog političkog tela (govorilo se „prosta većina”, „možda čak ni to”).

Neposredno posle neuspeha na izborima za Ustavotvornu skupštinu (novembar 1920. godine) u Bosni i Hercegovini, kada su nastupili sa „mešanim” izbornim listama u srpskim i muslimanskim agrarnim zajednicama, i doživeli neuspeh, radikali se obraćaju konzervativnom, isključivo srpskom nacionalnom elementu na tom prostoru. Tako počinju da vode istu politiku kao i Muslimani i Hrvati, kroz „kao bedem” zatvorenih religiozno nacionalnih zajednica. Dalje obraćanje radikala na konzervativne društvene snage bilo je vidljivo naročito u njihovim projektima rešenja agrarnog pitanja. Na celoj teritoriji nove države, bez obzira na razlike, oni su podržavali očuvanje „većnih” zemljišnih poseda, zaštitu prava bivših vlasnika, promišljenu deobu raznih kategorija zemljišta siromašnima.

¹⁵ Statistika izbora narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu (Kraljevine SHS) održanih: novembra 1920. godine, (Beograd 1921-1922); marta 1923. godine (Beograd 1924); februara 1925. godine (Beograd 1926); septembra 1927. (Beograd 1928), vidi odgovarajuća poglavlja; Jugoslavija 1918-1988. – „Statistički godišnjak”, Beograd 1989.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

Na iskustvu političkih i društvenih događanja 20-tih godina radikali su nastavili liniju skretanja „udesno” u vlastitim partijskim redovima, što je naročito došlo do izražaja u organizaciji „radikalne omladine”, koja je stasavala u senci starije generacije.

Summary

Evolutionary way of thinking, adopted from Europeans, was expressed first of all by the fact that the state tradition of Serbia was perceived as a basis for a newly created Yugoslav state. The measure for centralisation is found in the idea of „region” (French „departement”). It contributed to pressure the integrity of ethnic communities. The Radical elite, supported by the basis, created and implemented the concept of a new state. Pashitch was the one who determined the principles of the foreign policy for the new state. He later, due to the great influence of the French model and because it had to take into account the interest of France, turned out to be unitarian. The Radicals proved to be very good pupils: they planned and partly realized the alliance with the Muslims in the new Yugoslav state, suggested by the French. The fast development of the urban centres in the new Yugoslav territory was responsible for the gap created with the agrarian environment. (The character of fast urbanisation challenged its predominant agrarian environment („entourage”) „The yugoslavisation” of the cities started only at the time of the formation of new state.